

مبادی عدم مشروعبیت

وجه التزام بانکی

تصنیف از:

دکتر محمد رسول آهنگران

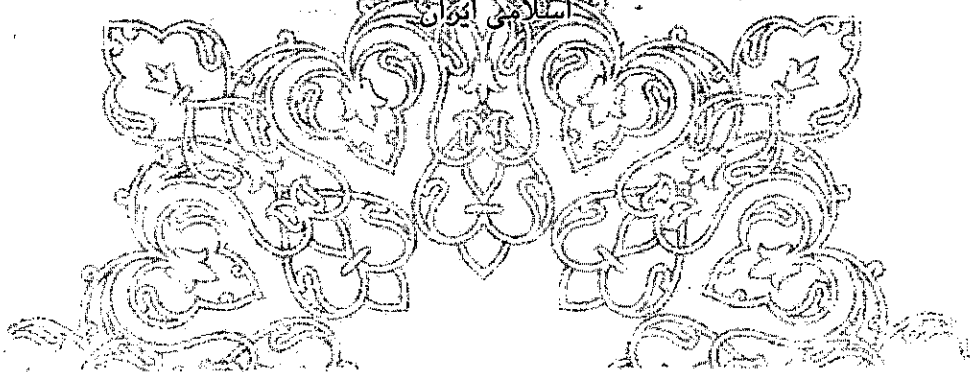
عضو هیأت علمی دانشگاه تهران - یردیس قم

با همکاری:

فرشته ملاکریمی

پژوهشگر پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری

اسلامی ایران

مهران، محمدرسول، ۱۳۴۷ -

مبانی عدم مشروعیت وجه التزام بانکی / تصنیف از محمدرسول
آهنگران، فرشته ملاکریمی. قم: فرهنگ اهل بیت (ع)، ۱۳۹۱.
۳۲۰ ص.

شابک: 978-600-5366-24-2

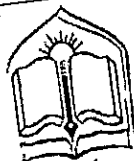
فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا
کتابنامه.

بانک و بانک‌داری (فقه) - ایران بانک و بانک‌داری - ایران - سیاست دولت
بدهکاران و بستانکاران - ایران بانک و بانک‌داری - قوانین و مقررات - ایران
شناسه افزوده: ملاکریمی، فرشته، ۱۳۵۳ -

۱۳۹۱۶/۱۹۸BP
۱۳۹۲

شماره کتابشناسی ملی: ۲۹۵۷۰۸۰

۳۷/۲۹۷

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

کتابنامه

نام کتاب: مبانی عدم مشروعیت وجه التزام بانکی

تصنیف: دکتر محمد رسول مهران

با همکاری: فرشته ملاکریمی

ناشر: فرهنگ اهل بیت (ع)

نوبت: اول / ۱۳۹۱

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

قیمت: ۷۰۰۰ تومان

چاپ: الهادی

شابک: ۲ - ۲۴ - ۵۳۶۶ - ۶۰۰ - ۹۷۸

فهرست مطالب

۹	مقدمه
فصل اول: آشنایی با مفاهیم بنیادین و مباحث مقدماتی	
۱۸	مشروعیت
۱۸	جریمه دیرکرد
۱۹	جریمه
۲۱	دیرکرد
۲۱	جریمه دیرکرد
۲۴	خسارت
۲۶	خسارت تأخیر تأدیه
۲۸	عقد
۲۸	عقود مبادله ای
۳۰	عقود مشارکتی
۳۱	نظام بانکی
۳۴	دین
۳۶	وجوب ادای دین
۴۲	امهال به مدیون معسر
۴۶	ربا
۴۸	اقسام ربا
۴۸	الف) ربای معاملی
۵۰	ب) ربای قرضی

فصل دوم: بررسی دیدگاه های فقهی

۵۳	پیش درآمد
۵۹	جریمه دیرکرد در عقود مبادله ای
۶۴	جریمه دیرکرد در عقود مشارکتی
۷۱	گفتار اول: شرط جریمه ی دیرکرد
۷۷	دیدگاه نخست: عدم مشروعیت جریمه دیرکرد
۷۸	اشکال اول: ربوی بودن اشتراط جریمه ی دیرکرد
۷۸	اشکال دوم: شرط پرداخت جریمه، ضمان آور نیست
۹۶	اشکال سوم: فسخ قرارداد در صورت تخلف از شرط
۱۰۲	دیدگاه دوم: مشروعیت درجست جریمه دیرکرد
۱۰۷	شرایط معتبر در شرط
۱۱۵	احکام و آثار شرط
۱۲۴	نظر برخی از مراجع در رابطه با شرط جریمه تأخیر
۱۳۹	گفتار دوم: تعزیر مالی متخلف
۱۴۴	روش های مختلف اجرای تعزیر مالی
۱۵۶	گفتار سوم: خسارت تأخیر تأدیه
۱۶۲	تفاوت جریمه دیرکرد با خسارت تأخیر تأدیه
۱۶۳	دیدگاه نخست: عدم مشروعیت خسارت تأخیر تأدیه
۱۷۱	۱- مثلی بودن پول
۱۷۳	۲- مواجه شدن با ربا
۱۷۴	۳- ثبوت ارزش اعتباری پول
۱۷۷	

- ۴- ضرر وارد شده از اراده مدیون خارج است ۱۷۸
- ۵- مغایرت با قاعده ی عدل و انصاف ۱۷۹
- دیدگاه دوم: مشروعیت خسارت تأخیر تأدیه ۱۸۴
- ملاک بودن قدرت خرید حقیقی پول ۱۸۵
- ۱ - تفاوت پول امروزی با پول در صدر اسلام ۱۸۶
- ۱ - ماهیت پول کاغذی و تحریری ۱۸۸
- ۴- لزوم رعایت قاعده ی عدل و قسط ۱۹۱
- نظرات مختلف قائلین به مشروعیت ۱۹۳
- لزوم جبران ضرر طلبکار در صورت مفاطله ی مدیون ۲۰۷
- گفتار چهارم: خسارت عدم انفع ۲۱۴
- خسارت عدم النفع در قالب شرط ۲۲۵

فصل سوم: بررسی عملکرد نظام بانکی کشور

- گفتار اول: آثار سوء تأخیر تأدیه در نظام بانکی ۲۳۶
- ۱ - آثار اجتماعی و اقتصادی تأخیر پرداخت دیون ۲۳۸
- الف: اخلال در برنامه های اقتصادی بانکها ۲۳۸
- ب: خسارت اقتصادی ۲۳۹
- ج: گسترش تخلفات مالی و سلب اعتماد عمومی ۲۴۰
- د: تبعیض در اخذ تسهیلات بانکی ۲۴۱
- طبقاتی را در جامعه افزایش می دهد ۲۴۱
- ه: افزایش نرخ سود تسهیلات بانکی ۲۴۱
- گفتار دوم: مسئله ی تأخیر تأدیه در قوانین ایران ۲۴۲
- قوانین قبل از انقلاب اسلامی ۲۴۳

۸ * مبانی عدم مشروعیت وجه التزام بانکی

۲۴۵	قوانین بعد از انقلاب
۲۴۶	الف) انقاي قوانین و آیین نامه های مربوط
۲۵۳	ب) تلاش بانک مرکزی برای توجیه خسارت تأخیر
۲۵۷	ج) موافقت مجمع تشخیص مصلحت
۲۵۸	رئیس کل محترم بانک مرکزی ایران
۲۶۳	د) جواز ریافت خسارت تأخیر تأدیه برای همه ی طلبکاران
۲۶۵	ه) قانون الحاق و مجریه به ماده ۱۵
۲۶۶	آیین نامه ی نحوه ی وصول مطالبات سررسید گذشته
۲۷۵	نحوه ی برخورد با بدحسابی بانکی
۲۸۹	ارزیابی راهکار اشتراط جریمه تأخیر
۲۹۳	نحوه ی محاسبه ی جریمه و خسارت در نظام بانکی
۲۹۶	نتیجه
۳۰۲	فهرست منابع

مقدمه

امروزه بانک‌ها جزو عناصر اساسی اقتصاد جوامع به حساب می‌آیند و نقش مهمی در پیشرفت و توسعه اقتصادی دارند و روز به روز از جهت کیفی و کمی بر حجم فعالیت آنها افزوده می‌شود. این در حالی است که بانکداری متعارف به لحاظ خاستگاه اولیه اش به احکام و موازین فقهی اسلام بی‌اعتنا است. با این وجود پس از پیروزی انقلاب اسلامی، حساسیت مسئولان و مردم نسبت به ایجاد حکومت اسلامی و اجرای احکام شرعی در همه زمینه‌ها از یک سو و توانمندی و پویایی نظام اقتصادی اسلام از سوی دیگر، متفکران متدین حوزه و دانشگاه را بر آن داشت تا با مطالعه و بررسی دقیق مسائل فقهی و تبیین احکام معاملات بانکی، ضمن طراحی الگویی مشروع و کارآمد از بانک، مسئولان کشور را در ایجاد بانکداری اسلامی

از طریق بکارگیری روشهای مجاز و شرعی در زمینه تحقق اهداف، انجام وظائف و حل معضلات نظام بانکی یاری رساند. امروزه مسأله تأخیر مشتریان در بازپرداخت دیون مالی یکی از مهمترین معضلاتی است که نظام بانکی با آن مواجه است و آثار سوء فراوانی را بر شبکه پولی کشور تحمیل کرده است به طوری که هم اکنون مطالبات معوقه بانکها چیزی حدود چهل هزار میلیارد تومان برآورده می‌شود که عدم وصول آن خسارات فراوانی را به آن وارد نموده است. برای حل این معضل و الزام مشتریان به تأدیه به موقع، از روشهای متعددی استفاده می‌شود. یکی از این روشها که اختلافات زیادی هم پیرامون مشروعیت آن بین فقها و کارشناسان بانکداری اسلامی وجود دارد، اخذ جریمه دیرکرد در عقود بانکی است. این روش به زعم برخی از اندیشمندان، مخالف با موازین شرعی است و از نظر گروهی دیگر راهکاری صحیح و مشروع برای حل معضل مذکور به شمار می‌آید.

تشریح درست ابعاد مسأله جریمه ی دیرکرد با تعمق در

ماهیت و آثار آن، و همچنین روشهای جایگزین در نظام بانکداری

از سوی بانک بتواند به هدف خود مبنی بر دریافت تسهیلات در موعد مقرر برسد و از سوی دیگر در این مسیر مرتکب امری بر خلاف آنچه مخالف موازین شرعی است، نشود. از این رو، اهتمام مسئولان نظام بانکی در بکارگیری از روش مشروع و کارآمد در حل معضل تأخیر تأدیه و کاهش خسارات ناشی از آن، از یک سو و چالش‌ها و اختلافات موجود پیرامون مشروعیت دریافت جریمه از مشتریان متخلف از سوی دیگر، ضرورت پرداختن به این بحث را نمایان می‌کند. در واقع بسیاری از مراجع با این مسئله به دلیل مشابهت آن با ربا، مخالفت نموده‌اند؛ به طوری که اظهار نظر رسانه‌ای برخی از آنها مبتنی بر حرمت جریمه دیرکرد، وجه نظام بانکی را مخدوش نموده و همین امر لزوم پرداختن به این بحث را دو چندان می‌کند.

روش دریافت جریمه دیرکرد از مشتریانی که در بازپرداخت تسهیلات دریافتی، تأخیر و سر رسید دین را به تعویق می‌اندازند، بدین ترتیب است که بانک‌ها و موسسات مالی - اعتباری کشور، متناسب با انواع قراردادهای بانکی اعم از

مبادله‌ای و مشارکتی، ماده‌ای را به صورت شرط ضمن عقد در متن قرارداد می‌گنجانند که به مقتضای آن مشتری متعهد می‌گردد بدهی خویش را در رأس مدت مقرر پرداخت نماید. در غیر این صورت ملزم به پرداخت مبلغی به عنوان جریمه می‌باشد. این زاهکار اگر چه مورد تأیید شورای نگهبان است و نظام بانکی به استناد آن عمل می‌کند و قوانین خاصی نیز با عنوان جریمه دیرکرد یا «خسارت تأخیر تأدیه» در قانون آیین دادرسی مدنی و قانون نحوه وصول مطالبات بانک‌ها وضع شده است، لکن از جهت فقهی بحث برانگیز است و چالش‌های فراوانی پیرامون مشروعیت یا عدم مشروعیت دریافت جریمه دیرکرد در قراردادهای بانکی وجود دارد. برخی از فقها با این زاهکار مخالفت نموده‌اند و بر این باورند که با توجه به این که موضوع قراردادهای مبادله‌ای و مشارکتی، دین است و طبق احکام دین، دریافت مبلغ اضافه بر رأس المال جایز نیست و حکم ربا را دارد؛ دریافت جریمه دیرکرد از مشتریان نیز که مازاد بر اصل دین است، جایز نیست و به طور قطع گنجاندن چنین شرطی در عقود بانکی صحیح نیست و شرط مخالف

کتاب و سنت محسوب می‌شود. در واقع اصلی‌ترین شبهه‌ای که در رابطه با عدم مشروعیت دریافت جریمه مطرح می‌گردد، مشابهت با ریاست.

در مقابل این گروه، برخی از فقها با تمسک به دلایلی، حکم به مشروعیت این مسأله نموده‌اند و آن را متفاوت از ربا می‌دانند و معتقدند شرط جریمه دیرکرد در عقود بانکی، نوعی وجه التزام یا شرط کفوی الی به شمار می‌آید که به منظور الزام مشتریان به ایفای به موقع بدهی و ممانعت از تخلفات احتمالی آن در قرارداد گنجانده می‌شود. در واقع جریمه دیرکرد غرامتی است که مشتری بابت تخلف و نقض تعهدات خود خویشتن به بانک می‌پردازد. اختلاف نظر مذکور پیرامون حکم مشروعیت یا عدم مشروعیت این مسأله، ریشه در نگرش متفاوت به ماهیت جریمه دیرکرد و ادله‌ای که مستند فقهی آن واقع شده، دارد. لذا ما در این پژوهش برآنیم که ضمن ارائه تعریفی صحیح از مفهوم جریمه دیرکرد، به بررسی مستندات فقهی موافقین و مخالفین مشروعیت دریافت جریمه دیرکرد در عقود مبادله‌ای و مشارکتی بپردازیم.

این نوشتار در قالب سه فصل تحت عناوین « مفاهیم بنیادین و مباحث مقدماتی»، « بیان دیدگاه های فقهی» و « بررسی عملکرد نظام بانکی کشور» تدوین و تنظیم شده است.

در فصل اول، به تبیین مفاهیم و اصطلاحات موضوع و طرح مباحث مقدماتی پرداخته شده است.

در فصل دوم، آراء و دیدگاه های فقهی پیرامون حکم شرعی مسأله پرداخت جریمه دیرکرد به صورت تفصیلی مورد بررسی واقع شده است.

در فصل سوم، نیز ضمن پرداختن به علل تأخیر تأدیه در نظام بانکی و آثار سوء آن و سایر نظرات قانونی مسأله، عملکرد نظامی بانکی کشور در رابطه با مسأله جریمه دیرکرد ارزیابی شده است.